

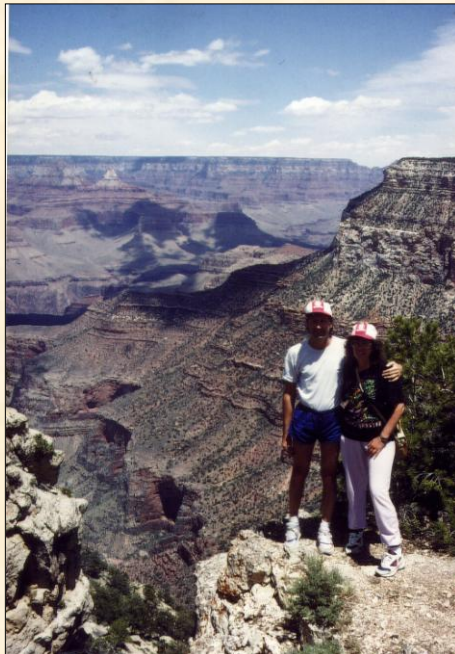
**PUEBLO, KIVA EN KACHINA:
In contact met de geesten van Canyon Country**

Ludo Noens

Zo'n 80 miljoen jaar geleden werd het Coloradoplateau in het zuidwesten van de USA door subterrane krachten 2.300 meter boven de zeespiegel gestuwd. Zes miljoen jaar geleden begonnen de gelijknamige rivier (ontspringend in de oostelijke Rocky Mountains) en haar vertakkingen – in coalitie met wind en slagregens – het afzettingsgesteente systematisch te eroderen. Het resultaat werd Canyon Country, met als meest verbijsterende creatie de op sommige plaatsen 29 km brede Grand Canyon: 445 km slingerloop tussen Lake Powell en Lake Mead, kunstmatige meren gevormd na de bouw van twee stuwdammen op de Colorado.

Aan weerszijden van de kronkelende, nauwelijks zichtbare rivier (1600 m diep), strekken zich in etages grillig uitgesleten rotsformaties uit. Veelal amfitheater- en pyramidevormige structuren, roze-rood-bruin van kleur, in beweging gebracht door de gestadig glijdende en wisselvallige schaduwen der wolken. Duizelingwekkende kloven en barsten hebben tussen het kilometerdikke en gelaagde afzettingsgesteente de primaire formaties weten te bereiken. Het slijtageproces gaat onverminderd door, en binnen een miljoen jaren zal het geheel er weer helemaal anders uitzien.

We staan op de South Rim, de best toegankelijke zijde van de Canyon en dus de drukst bezochte. Bij het Visitor Centre in Grand Canyon Village begint het slingerende Bright Angel Trail, pad dat in een eerste etappe tot aan de rand van het 980 m lagere plateau loopt. Daar heb je een fraai uitzicht op de Colorado, beschut door gigantische rode wanden. Maar je moet er wel wat voor overhebben: 10 uur stappen heen en terug, onder een droge hitte (of koude in de wintermaanden) die vaak niet te harden is. Gevallen van *heat stroke* (of omgekeerd *hypothermie*) zijn hier dan ook aan de orde van de dag. Overal wordt de toerist geconfronteerd met de waarschuwing genoeg water mee te nemen en vooral je gezond verstand op scherp te stellen. Overmoed heeft in het verleden maar al te vaak tot de nodige miserie ge-

leid. Jaarlijks worden zo'n 250 uitgeputte toeristen door de parkrangers terug naar de noordelijke of zuidelijke kloofrand gebracht.

Je kan te voet of op de rug van een muilnier verder de diepte in, tot aan Phantom Ranch, en daar eet- en slaapgelegenheden vinden op de maagdelijke bodem van de Grand Canyon. Hoewel een taaie onderneming, zijn kandidaten voor de tocht in de Inner Gorge zo talrijk dat reservatie van het logies maanden op voorhand dient geregeld te worden.

Dan zijn er nog de ervaren trekkers die de Kaibab Trail volgen tot helemaal aan de North Rim, de Colorado overstekend via de Kaibab Suspension Bridge. Aan de overkant, bij Grand Canyon Lodge, komen ze dan aan, op een hoogte van 2700 m, na een tracé te hebben gevolgd van 33 km dwars door de meest indrukwekkende kloof op aarde.

Wij hebben de South Rim Trail gevolgd tot aan Hopi Point en rusten aan de rand van de imposante diepte even uit. Het spectaculaire verschiert beneemt je letterlijk de adem. Zo moet het er ongeveer op de maan uitzien, maar dan niet zo kleurrijk. Die kleuren veranderen overigens constant van schakering, naarmate de wisselende stand van de zon.

'Dat hebben we niet in onze lage landen,' hoor ik iemand in vertrouwde taal naast mij zeggen. Een Nederlands echtpaar heeft onze luidop geuite woorden van ontzag gehoord en knikt ons toe. Ze wonen al een jaar in Los Angeles, zo blijkt, 650 km meer naar het westen toe. De man is er tijdelijk voor zijn werk.

Los Angeles? Is het daar niet gevaarlijk wonen? Niets van gemerkt, lacht de man. Ja, misschien in bepaalde wijken, maar daar komen wij niet hoor. Neen, ze hebben het best naar hun zin in Amerika.

Dan toch de beste der werelden? Maar kijk, nauwelijks is het Nederlands echtpaar weer opgestapt of ik lees godbetert op een toelichtend paneel dat zelfs de einder van de godverlaten Grand Canyon geregeld aan het zicht wordt onttrokken door de dichte smog van uitlaatgassen en andere giftige stoffen, overgewaaid uit de dichtbevolkte steden, honderden kilometer hier vandaan.

RESERVAAT

We hebben het voormalige Paiuteterritorium achter ons gelaten en rijden nu het uitgestrekte Navahoreservaat binnen. De interstate Highway baant zich een weg door Painted Desert, die in de vorm van verstarde rozerode golfjes naar de westelijke horizon uitdijt. Wat verder rijzen hemeluitdaggende rotstorens op uit de met schrale struiken begroeide en zongebakerde woestijn. Langs de weg staan hier en daar beschutte verkoopstandjes: plaatselijke Navaho's proberen toeristen te verleiden met hun eigengemaakte zilveren en turkooizen sieraden, potten en manden. Charmant en redelijk van prijs. De meesten doen goede zaken.

En zonder het te beseffen zijn we al het Hopireservaat binnengereden, dat zich als een enclave in het veel grotere Navahoterritorium bevindt. Hopi's zijn over het algemeen boeren, Navaho's schapenhoeders. Hoewel ze niet zoveel met elkaar gemeen hebben, leven beide stammen in vrede met el-

kaar. Al is dat eertijds weleens anders geweest. Overigens zijn er tegenwoordig toch nog problemen in verband met de reservaatopdeling. Zijwegen voeren naar dorpen op ruwe, zanderige plateau's: de mesa's. De zogeheten pueblowoningen zien er nog precies uit zoals die van de Anasazi, de ondernemende voorouders van de nu bescheiden Hopi-Indianen. De Hopi's zijn bepaaldelijk bekend voor hun uitgebreide religieuze choreografieën, uitgevoerd door de zogeheten Kachina's, bezeten dansers in gevarieerd gekleurde kledij en dragers van de fameuze excentrieke maskers. Me dunkt dat het vooral die zonderlinge maskers zijn die de gewezen hotelier en amateur-archeoloog Erich Von Däniken inspireerden tot de controversiële theorie dat de Kachinagoden van de Hopi's eigenlijk buitenaardse kolonistoren waren die in de prehistorie de rol van cultuurbrenger op zich hadden genomen.

In Mishongovi, nederzetting aan de rand van de Highway, ontmoeten we een nonchalante blanke uit Flagstaff, een stadje een paar kilometer zuidelijker. De man heeft zichtbaar last van de warmte: half naakt ligt hij in de laadbak van zijn pick-up te puffen. Hij vraagt ons of we toevallig geen chocolade bijhebben en we raken in gesprek. Hij woonde eerst ook al in Los Angeles, maar de aardbeving die er ooit woedde heeft zijn huis vernield. Met het geld van de verzekering is hij zich in Canyon Country komen vestigen; de Indiaanse cultuur spreekt hem wel aan.

Morgen is het *Memorial Day*, informeert hij ons terloops, en dus verlengd weekeind (vandaár dus dat we de laatste dagen in de motels zoveel last hadden om een vrije kamer te vinden). De Hopi's pakken voor de gelegenheid uit met hun bonte ceremoniële dansen, drie naar het schijnt, ergens in de buurt. Er is maar één ceremonie waarbij blanke toeristen toegelaten worden.

Sinds een Amerikaanse striptekenaar een tijdje geleden oneerbiedig de Kachina's in zijn werk introduceerde (wat toen een unaniem protest van de Hopi's uitlokte), hebben de plaatselijke Indianen paal en perk gesteld aan de blanke nieuwsgierigheid. Het fotograferen en tekenen van de meeste dorpen en ceremonies was trouwens allang verboden, evenzo het zich begeven buiten de voor toeristen getraceerde wegen. De Hopi's zijn vooral terughoudend tegenover blanken aangaande hun religieuze ritën, gebruiken en opvattingen.

De Zwitserse psychiater Carl G. Jung, die in 1924 een bezoek bracht aan de Pueblo-Indianen, dacht er toen over na waarom ze de bijzonderheden betreffende hun sacrale ceremoniën zo angstvallig geheim hielden. Jung meende dat het voor hen een manier was om hun eigenheid te vrijwaren.

In Taos, New-Mexico, had hij het fameuze gesprek met Ochwiä Bianco, plaatselijk 'hoofdman'. Bianco zei tegen Jung dat de blanken gek waren; ze verzekerden immers dat ze met hun hoofd dachten. 'Waarmee denken jullie dan?' vroeg Jung verbaasd. Als antwoord wees de Indiaan naar zijn hart. Het stemde Jung tot nadenken.

Een andere keer zei Bianco: 'De zon is God, iedereen kan dat zien.' En Jung kwam diep onder de indruk van zijn bewering dat zo de Pueblo-Indianen er niet langer meer toe zouden komen met hun riten de zon mild te stemmen, het ook voor de blankenwereld niet zo best meer zou uitzien.

Hoe het overigens met die onnadenkende striptekenaar is afgelopen ben ik van de man uit Flagstaff niet te weten gekomen. De gedupeerden zullen hem wel niet met zijn duimen aan een boom hebben opgehangen, zoals ze ooit weleens met een kwaadwillende tovenaer plachten te doen. De Hopi's staan voor de rest bekend om hun buitengewone vredelievendheid, waar in Amerika's pioniersjaren dan ook talloze malen misbruik van werd gemaakt.

KACHINA

De Pueblo-Indianen (ten oosten van de Hopi's wonen nog de Zuni, Keres, Tewa, Tiwa en Towa die cultureel aan de Hopi's verwant zijn) schenken ongemeen veel aandacht aan het ritueel. Bijna heel het jaar door worden er ceremoniën opgevoerd. Ieder stamlid kent de betekenis van de ingewikkelde handelingen en komt ernaar kijken.

Centraal staan gebedsbeeldjes (kinder- en dierenfiguren die de vruchtbaarheid moeten bevorderen) en de gebedsstokken. Die stokken zijn drie tot vijfenzeventig centimeter lang, vakkundig uitgesneden, met gekleurde veren die elk een specifieke betekenis hebben. Iedere gebedsstok dient een welbepaald doel; hij wordt begraven of geofferd om een speciale gunst te bekomen.

Voor een altaar waarvan de versiering wordt bepaald door de aard van de ceremonie, wordt rook geblazen en een sprenkelrite uitgevoerd in de richting van de zes hoofdrichtingen. Voor de Hopi's zijn dit: zonsopgang en zonsondergang bij zomer- en winterzonnenuwende, het zenith en de nadir (de richting onder je voeten). De eerste vier richtingen wijzen naar de hoeken van de vierkante wereld. Voor de rest valt een bijzondere preoccupatie op met 'het midden', waarrond alles draait.

Dit alles vindt plaats in de *kiva*, het religieuze- en contactcentrum van mannengenootschappen: een in de grond uitgespaarde en overdekte ronde ruimte, met centraal de *sipapu*, een gat in de vloer dat herinnert aan de mythologische afkomst van de voorouders uit het binnenste der aarde. De sipapu kadert in het Hopigeloof

dat de spirituele wereld zich ondergronds bevindt.

Op ronde, met adobe bedekte dansvloeren, worden de choreografisch uitgewerkte dansen nauwgezet uitgevoerd, onder begeleiding van zang, flui-

ten en ratels. Snake Dance, Butterfly Dance, Buffalo Dance, Women's Basket Dance hebben elk hun specifieke uitwerking.

Kachinadansen dienen vooral om de hier zo onmisbare regenval te helpen bevorderen en ziektes te genezen. Het woord is afkomstig van *kachi*, wat zoveel betekent als geestvader, leven of geest. De Kachinadansers vertegenwoordigen over het algemeen de geesten der doden, bovennatuurlijke wezens of 'goden'. Als het Kachinamasker gedragen wordt, wordt verondersteld dat de gerepresenteerde 'god' of geest in de danser aanwezig is (eens per jaar komen de onder het water of op de San Francisco Peaks bij Flagstaff wonende Kachina's de verschillende dorpen bezoeken).

Tijdens de Pawamucereemonie (in februari) worden Kachinapoppen gegeven aan vrouwen die naar een kroost uitkijken. Ook kinderen krijgen zulke fraaie poppen om hen de verschillende Kachina's te leren kennen, en dat zijn er zo'n 250.

Een belangrijke rol spelen de fameuze Kachinaclowns, met hun karakteristieke maskers die op modderige duikerhelmen lijken. Deze tricksterfiguren etaleren voor de gelegenheid een normaliter sociaal onaanvaardbaar gedrag: eten vuiligheid, drinken urine, maken grove seksuele toespelingen. Het wekt de lachlust van de omstanders op en het dient wellicht als een soort kanalisator van overgecontroleerde emoties. In onze middeleeuwen kenden wij iets gelijkaardigs met de éénmaal per jaar gehouden 'heiligschennende' Ezelsmissen.

NAVAHO

Ons onmiddellijk doel is nu Monument Valley, in het uiterste noorden van Arizona. Via dit natuurlijke decor voor talloze Hollywoodwesterns willen we Glen Canyon bereiken, de kloof waarin de Colorado een paar decennia geleden aanzwol tot het artificiële Lake Powell. Maar de grens met zuidoost-Utah kunnen we enkel naderen via een enorme bocht naar het westen.

In Tuba City – we hebben het Hopireservaat verlaten – kunnen we de inwendige mens versterken in een heuse Indiaanse supermarkt. Eigenaar, kassiersters en klanten: allemaal Navaho's. Vriendelijke en zelfs lieve mensen (ondanks al de ellende die ze in het verleden van blanken te verduren hebben gekregen). Niets van gemerkt dat ze je tijdens een gesprek niet in het gelaat zouden kijken, zoals onze reisgids waarschuwde. Maar misschien betrof het de autochtonen in het hinterland die nog hun eigen traditionele leven leiden; ze wonen in caravans of zelfs nog in de oude iglo-achtige *hogans*.

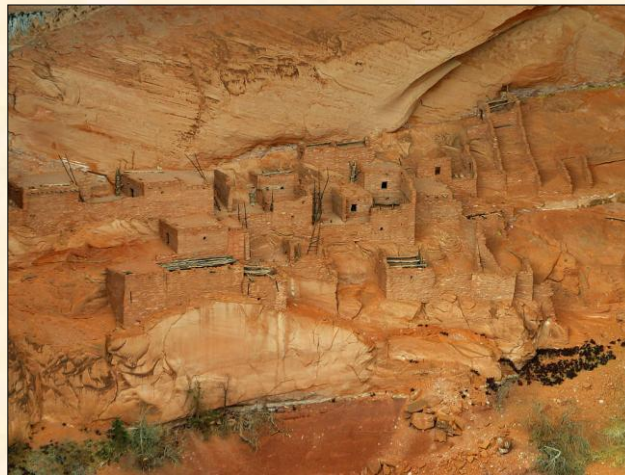
Hoe dan ook, de Navaho's schijnen wel een heilige schrik te hebben voor hekserij en tovenaarspraktijken. En het is vrijwel zeker dat zelfs de moder-

ne supermarkt-Navaho bij gelegenheid beroep doet op de deskundigheid van de traditionele Navahomedicijnman om genezing van één of andere ziekte af te smeken. Hier hoort dan ook het levend geloof bij in de effectiviteit van diens magische zandschilderijen.

CLIFF-DWELLING

Op de weg naar Kayenta slaan we af naar het Navaho National Monument, waartoe onder andere de *Betatakin Ruin* behoort, een Anasazi cliff-dwelling waarin een millennium geleden de directe voorouders van de Hopi's woonden. Een slingerend pad (waarlangs bomen en struiken zijn geplant die de Anasazi zich indertijd ten nutte maakten, zoals een soort jeneverbes en de pinon) leidt naar de rand van de majestieus Tsegi Canyon.

En inderdaad, daar beneden, in de avondlijke schaduw van een enorme overhangende rotsschelp staan de ruines van zij-aan-zij gedrukte pueblo-woningen. En ergens van hier tot ginder een onzichtbaar bergpaadje dat er naartoe leidt. Ook de pueblo zie je nauwelijks, zijn kleur vloeit naadloos over in die van de massieve achtergrond.

En dat was eertijds uiteraard de bedoeling.

Een Amerikaanse jongeman met cowboyhoed en zijn Aziatische vriendin nemen foto's met statief. De jongeman weet hier meer over. Beneden, aan de rand van de rivier, hadden de Anasazi een stuk grond kunnen vrij maken voor landbouw. Een geschikte plek voor bewoning, moeten ze hebben gedacht. In de winter kon het licht van een laagklimmende zon de concave rotsruimte binnendringen en hen opwarmen, en in de zomer waren ze maar al te blij dat de steile en schaduwrijke flanken van de kloof de verzengende stralen het grootste deel van de dag wegielden. Van 1242 tot 1300 leefden ze hier, zo stelden archeologen vast. Een staaltje van accuratesse dankzij de ingenieuze dendrochronologie (datering via telling van jaarringen in omgehakte bomen).

Terloops verzekert onze gelegenheidsgids mij dat de Anasazi eigenlijk uit Vuurland afkomstig zijn. Vuurland? Het uiterste zuiden van Zuid-Amerika? Ik heb een vaag vermoeden op welke controversiële theorie hij zinspeelt. Persoonlijk altijd redelijk geacht dat de bewoning van het Nieuwe Werelddeel van noord naar zuid verliep. Is men het er wetenschappelijk niet over eens dat zo'n 20.000 jaar geleden een eerste groep Siberische jagers de Beringstraat heeft overgestoken en aldus Alaska bereikte? Hetzij over droog land, hetzij over een engte van pakijns.

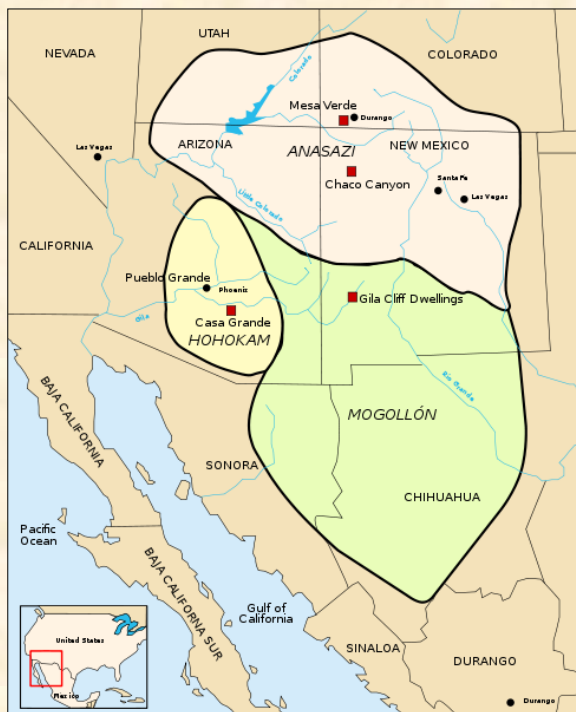
In ieder geval dan tijdens de ijstijd, zegt de jongeman. Hij haalt zijn schouders op. Hij kan moeilijk geloven dat die mensen uit de Aziatische vlaktes onder zo'n barre omstandigheden de tocht hebben afgelegd. Is het niet aannemelijker dat de eerste immigranten met een of ander vaartuig de oost- of westkust van het continent hebben bereikt?

Ik kijk naar zijn vriendin. *Man is a strong animal*, zeg ik, en ik denk aan haar verre, verre voorouders die het ginder boven waarschijnlijk toch hebben klaargespeeld.

Maar gelijk heeft hij wellicht in dit opzicht: het is ook zeer waarschijnlijk dat – lang vóór Columbus – de Vikingen via de Atlantische, en de Chinezen via de Grote Oceaan Amerika hebben aangedaan en (althans de Chinezen) er de al ontwikkelde Amerindiaanse culturen hebben beïnvloed.

ANASAZI

Van al de Noord-Amerikaanse Indianen hebben duizend jaar geleden de Anasazi (Navahowoord: de Ouden) de hoogste vorm van beschaving bereikt. Hun woongebied strekte zich uit over een groot gedeelte van de zogeheten *Four Corners*: Utah, Colorado, Arizona en New-Mexico. Het is in dit gebied dat talloze ruïnes van hun soms verbazingwekkend uitgestrekte

Pueblodorpen (eigenlijk een tautologie, want *pueblo* is Spaans voor dorp) werden aangetroffen.

Eerst kwamen de zogeheten Mandenvlechters zich in deze contreien vestigen. Rond de tijd dat de Romeinen onze Keltische voorouders begonnen lastig te vallen, woonden in het zuidwesten van de USA deze vroege Amerindianen in de spelonken van Canyon Country. Het waren jagers-verzamelaars die vakkundig manden maakten van yucca-vezels. Ze kweekten maïs en kalebas met de hulp van primitieve plantstokken.

Vijfhonderd jaar later gingen die mensen comfortabeler wonen in overdekte ronde of ovaal puthuizen, met ingang langs het dak. Waarschijnlijk onder invloed van toen florerende Midden-Amerikaanse culturen begonnen ze ook potten te bakken.

Rond 700 n. Chr. rezen geleidelijk aan de pueblowoningen op, karakteristieke vierkante rijhuizen van hout, adobemortel en zandsteen, platte daken, ingang via een ladder. Tweehonderd jaar later al krijgen we dan geavanceerde pueblo-'stadstaatjes' zoals dat van Mesa Verde en Chaco Canyon.

Chaco, in de noordwesthoek van New Mexico, telt negen zogenaamde Grote Huizen: Penasco Blanco, Pueblo Alto, Kin Kletso, Kungo Pavi, Pueblo del Arroyo, Pueblo Bonito, Chetro Ketl, Una Vida en Wipiji, allen verbonden door een uitgebreid wegennet. Volgens de Britse *ley hunter* Paul Devereux zou overigens de frappante rechtlijnigheid van deze talrijke 'ceremoniële wegen' der Anasazi op een raadselachtige manier in verband kunnen staan met de Nazcalijnen in Zuid-Peru en zelfs met de fameuze leyroutes op Britse bodem.

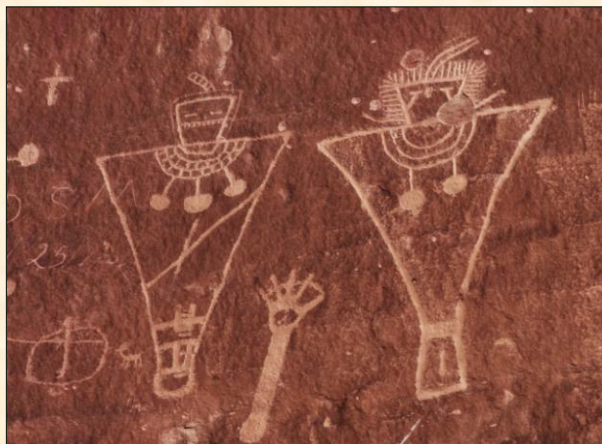
In Chaco Canyon moeten tussen 900 en 1100 n. Chr. meer dan 7000 Anasazi gewoond hebben. Pueblo Bonito, in D-vorm tegen de noordzijde van de canyon aangedrukt, is de grootste en meest onderzochte pueblo van de reeks. Tot vijf verdiepingen tellende wooncompartimenten, in totaal 650 kamers rond een binnenplaats; allemaal gebouwd met blokken zandsteen gehakt uit de omliggende rotswand.

In Pueblo Bonito zijn niet minder dan 37 kiva's geteld: de ondergrondse, ommuurde ceremoniële ruimtes met inbouwsels. Twee hiervan hebben een diameter tot 20 m en zijn 4 m diep. Ooit waren ze overdekt, te oordelen naar gaten in de grond waarin massieve stutpalen moeten hebben gestaan. En telkens in het midden de sipapu, het gat in de grond dat herinnert aan de afkomst der mensen uit het binnenste der aarde.

Men schat dat voor de aanleg van de houten vloeren en daken van de pueblo's van Chaco Canyon niet minder dan 215.000 bomen in een 80 kilometer verderop liggend bos werden omgehakt en met mankracht (de 'Native Americans' kenden toen metaal noch wiel) door de woestijn getransporteerd op een wijze die nog steeds een raadsel blijft.

TIJDCHARADE

Op zijn minst intrigerend zijn de talloze petrogliefen en rotswandschilderingen die over het hele gebied werden aangetroffen. De gliefen ontstonden door het zogeheten woestijnvernietiging (een laag chemische afzetting) van de zandstenen achtergrond weg te schrapen, en de schilderingen werden aangebracht met

beschikbare mineraalpigmenten. Het gaat veelal om gestileerde menselijke figuren, stijve lichamen zonder ledematen, met holstarende ogen in een bolle kop. Verder ontelbare symbolen waarvan de betekenis ons volkomen ontgaat. De meesten bevinden zich meer in het noorden (Utah) en werden daar aan de rotswanden toevertrouwd door de Fremont-Indianen, die voor de rest cultureel minder ontwikkeld waren dan de Anasazi.

Een aantal rotswanddecoraties zou zelfs veel ouder kunnen zijn. Zo werd bij Moab (Utah) een petrogliëf aangetroffen die veel wegheeft van een mammoet, door de vroege Amerikaanse jager wel opgejaagd, maar sinds 10.000 jaar uitgestorven.

En dan het volgende, dat bij de categorie Grote Mysteries thuishoort. In Natural Bridges National Monument en in San Rafael Swell werden prehistorische afbeeldingen gevonden van een Brontosaurus en een Pterosaurus, beiden sinds tientallen miljoenen jaren uitgestorven! Hebben deze tekeningen iets te maken met de twee menselijke skeletten die werden opgedolven uit een plaatselijke geologische laag van 135 miljoen jaar oud (in ieder geval kan nog niemand verklaren hoe die dáár terecht kwamen!)?

Het zou nogal extravagant zijn een verband tussen één en ander te willen leggen. De taal der huidige Hopi-Indianen bevat overigens niets dat verwijst naar ons vertrouwde begrip 'tijd'. Verleden en heden vormen voor de Hopi's één objectief geheel, en de toekomst bestaat als totaliteit en realiteit (maar ongeopenbaard) reeds nu in de geest.

Het lijkt warempel op de vierdimensionale tijdsopvatting van de Russische wiskundige en esotericus P.D. Ouspensky, zoals uiteengezet in zijn werk *Tertium Organum*. Heeft de man wat dat betreft misschien indirect bij de verre Hopi's zijn licht opgestoken?

Rond 1130 v. Chr. werd Chaco Canyon en een eeuw later het héle Vier Staten-territorium door de Anasazi in de steek gelaten. Ze trokken weg naar New Mexico en Arizona, om redenen die nog duister zijn. Het gaat waarschijnlijk om de combinatie van een aantal factoren. De agressieve voorouders van de Navaho-Apachen vielen toen binnen uit het noorden en bovendien wijst dendrochronologisch onderzoek op een hardnekkig aanhoudende droogte.

ARCHEOLOGIE

Voor dit alles toonde men aanvankelijk in academische kringen maar weinig belangstelling. Fondsen voor archeologisch veldwerk werden zelden vrijgegeven (en zijn nog steeds karig). Het onderzoek bleef en blijft in handen van een paar geïnteresseerden, zoals de Amerikaanse schrijver en fotograaf F. A. Barnes die er zijn beklag over maakte dat veel Anasazinederzettingen verdwenen onder de wateren die de kloven overspoelden na de bouw van de Glen-Canyondam. En, zei Barnes, nog anderen zullen verdwijnen door de toenemende groei van industriële en landbouwprojecten, ontbossing en de wildgroei van wegen in het woeste canyongebied ten behoeve van de mineraalontginning.

In 1906 kwam er al een federale wet (*Antiquities Act*) die het wraakroepend vandalisme op de archeologische sites (oeroude rotstekeningen werden door plaatselijke *gunslingers* met kogels doorzeefd) en de systematische ontvreemding van waardevolle artefacten een halt moest toeroepen. Maar door de verlatenheid van de regio zijn er tot op vandaag problemen met de handhaving van die wet.

Overigens moet men oppassen met het onnadenkend idealiseren van de oude Indianenvolkeren, die duizend jaar geleden in harmonie met hun natuurlijke omgeving zouden geleefd hebben. Lokaal skeletonderzoek wijst op chronische ondervoeding en op allerhande misvormingen ten gevolge van hard labeur en inadequaate verzorgde verwondingen. De pueblowoningen getuigen vaak van architecturaal vernuft en hadden een fraai uitzicht, maar het moet er bijzonder ongezond wonen zijn geweest. Het gebrek aan eiwitconsumptie en aan algemene hygiëne eiste zijn tol: men schat de kindersterfte bij de Anasazi op 50% onder de drie jaar. De gemiddelde levensduur tijdens de klassieke puebloperiode: 35 jaar voor mannen en 25 voor vrouwen (!).

Voor de rest: één sterke hypothese aangaande de ineenstorting van de Anasazicultuur in Chaco Canyon en omstreken spreekt over ecologische zelfmoord (toen al!) en wijst de onvermoeibare boomvellers/huizenbouwers als schuldigen aan.

Referenties:

W.M. Ferguson and A.H. Rohn, *Anasazi Ruins of the Southwest*. The University of New Mexico Press, 1991.

F.A. Barnes and M. Pendleton, *Prehistoric Indians*. Wasatch Publishers, Utah, 1992.

R.F. Locke, ed., *The American Indian*. Mankind Publishing Company, Los Angeles, 1970.

William Brandon, *The American Heritage Book of Indians*. Dell Publishing Co., New York, 1974.

Stephen H. Lekson et al, *The Chaco Canyon Community*. Scientific American, vol. 259, nr 1, July, 1988.

C.W. Ceram, *De eerste Amerikaan*. H. Meulenhoff, Baarn, 1972.

William Howells, *De godsdienst der primitieve volken*. Het Spectrum, Utrecht, 1963.

Peter Andreas, *De andere kant van de reali tijd*. Ankh-Hermes, Deventer, 1980.